

НОТАТКИ ЗІ ЩОДЕННИКА ЕТНОЛОГА (польові дослідження в Хмельницькій та Чернівецькій областях)

Віталій Іванчишен,
Віталіна Юрченко

УДК 39:303.436.3](477.43+477.85)

10–14 квітня 2018 року співробітниками відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського В. О. Юрченко і В. Р. Іванчишеним було здійснено виїзд на терени подільсько-буковинського порубіжжя з метою збору польового етнографічного матеріалу. У ході експедиції наукові працівники відвідали села Кам'янець-Подільського району Хмельницької області та Хотинського району Чернівецької області.

Попередньо окреслюючи коло тематичних зацікавлень, укладаючи маршрут експедиції, доцільним виявилось включення до запланованих заходів учасників виїзду участі у II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Поділля у 1793–1917 рр.», що відбулася в м. Кам'янці-Подільському 13 квітня 2018 року, її організатором став Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник.

Метою етнографічної експедиції було збирання відомостей, що стосувалися усної історичних наративів, проблем громадського побуту, народної архітектури, господарських практик жителів краю. Самодостатнім напрямом окресленого виїзду було дослідження етнокультурних ландшафтів регіону подільсько-буковинського Подністров'я, фіксації його трансформації впродовж ХХ ст. з огляду на будівництво об'єктів соціальної інфраструктури.

На основі попереднього студіювання історичних аспектів населених пунктів краю для дослідження обрано сс. Устя та Велика Слобідка на лівому березі Дністра, сс. Оринин та Слобідка-Рихтівська, де було записано відомості від 10 респондентів.

Проблемним аспектом експедиційного виїзду стало збирання спогадів та свідчень

мешканців щодо міграційних процесів ХХ–ХХІ ст. на Поділлі. У цьому контексті відзначимо факт збереження історичної пам'яті про події середини — другої половини ХХ ст., пов'язані з трудовими міграціями подолян до інших регіонів України, зокрема Одеської, Запорізької та Донецької областей. При цьому детальність зібраних відомостей корелюється власною участю жителів села або ж членів їхньої родини у вказаних історичних перипетіях.

З метою увиразнення етнокультурної специфіки краю було проведено дослідження в с. Чепонси Хотинського району на Чернівецьчині (опитано 7 респондентів). Зауважимо, що пізніше запровадження колгоспного ладу в регіоні певним чином детермінувало збереження історичної пам'яті жителів і відбилося на характері опитування та його змістовому наповненні. Концептуальні сюжети стосувалися міграційних процесів на півночі Чернівецької області в другій половині ХХ ст. Респонденти наголошували на масовості трудових міграційних практик, наслідком яких було постійне проживання на новій території. Також вони мали сезонний (тимчасовий) характер. Цікавими з погляду етнологів виявилися сюжети мотивів зворотного переселення на Буковину. Зокрема, це стосується «прохання» батьків похилого віку повернутися до отчого дому після тривалого постійного проживання в іншому регіоні. Такі факти, вірогідно, можна тлумачити в контексті функціонування інституту родини й збереження його традиційних виявів у сучасному українському соціумі.

У ході експедиції вдалося зібрати відомості, які стосувалися громадського побуту жителів краю. Перше, про що розповідали респонден-

ти, — це існування за часів колгоспів звичаїв колективної сусідської взаємодопомоги. Така потреба виникала при будівництві житла й господарських будівель. У Хмельницькій області кажуть «валькувати хату». У Чернівецькій області, як зазначили респонденти із с. Чепониси, «клаками все робили». Зі слів мешканців, «клаками» пряли, збирали та лушили кукурудзу. На жаль, описи цих практик є короткими, без деталізації окремих звичаїв колективної праці й можливості описати сучасні прояви такої форми громадської роботи.

Результатом опитування сільських жителів щодо наявності у дворі худоби і способів її випасання (зокрема, чи наймають нині пастухів) стали свідчення про побутування звичаю випасу череди «по черзі». У с. Велика-Слобідка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області респондент розлого розповів про випасання худоби й наймання пастуха в післявоєнний час, оскільки він сам неодноразово йшов за пастуха. Цінними виявилися відомості про розпорядок дня, зовнішній вигляд пастуха (особливо вразила історія про відсутність у нього взуття й ходяки, зроблені спеціально для нього місцевим шорником за триста яєць, що їх збрали жителі села), умови проживання, розмір платні та інші деталі його роботи.

Сучасні традиції сільської громади в умовах реформ місцевого самоврядування в Україні в ході опитування розкрито через особливості самоуправління в українському селі. Зокрема, удалося зафіксувати використання сільськими мешканцями загальних зборів як форми спільного вирішення того чи іншого питання, наприклад, обрання старости села (у випадках, коли сільської ради в селі немає), ладнання огорожі на кладовищі, улагодження церковних справ. Також показовим є спільне обрання осіб, відповідальних за збір коштів із громади села (відповідальний по вулиці передає гроші відповідально-

му за кошти всього села, вони називаються «людськими грошима»). Це слугує показником уміння людей самоорганізовуватися для спільної потреби. Щодо категорій осіб, які мають ті чи інші обов'язки перед сільською громадою, то респонденти насамперед називають старосту села, «церковного старосту», які є активними, ініціативними, «грамотними» людьми (це критерії для їх обрання).

З навчально-методичного та просвітницького погляду, вагомою виявилась участь у науково-практичній конференції «Поділля у 1793–1917 рр.», яка збрала поділезнавців з різних міст України. Особливого колориту науковому форуму додавало місце його проведення — історична будівля міської Ратуші. Серед тематичних зацікавлень превалювали два напрями: вивчення міської історії Кам'янця-Подільського та дослідження історичних, топонімічних, етнологічних аспектів Подільського краю в запропонованій організаторами період. Щодо першого напрямку, відзначимо доповіді І. Старенького та А. Хоптяра, які присвячені топонімічній традиції й діяльності правоохоронних структур міста. У ході обговорення порушено надзвичайно важливе питання збереження та відновлення історичного міського ландшафту з огляду на процеси сучасної забудови. Пізнавальними з погляду етнолога були доповіді Р. Майора, С. Калущького, І. Старенького, Я. Зайшлюк, Д. Бабюка, І. Паур та ін.

Підсумовуючи, зауважимо, що дослідження специфіки етнокультурних явищ українців як минулих поколінь, так і сучасних продовжує базуватися на «живому» зв'язку записувача й респондента. Це дає змогу не тільки зафіксувати масив унікальних спогадів, реліктів окремих обрядових практик та особливості господарсько-виробничого досвіду, але й відчутти та осмислити тенденції побутування етнічної культури в умовах ХХІ ст.